

UDK 94(437.1/2):821.162.3.09

Miloš Zelenka

Praga

K IZBRANIM PROBLEMOM NARODNEGA PRERODA (OSCILACIJA ROMANTIKE Z REALIZMOM KOT PRIMERJALNI PROBLEM)

Študija se ukvarja z opredelitvijo in periodizacijo narodnega preroda kot zapletenega procesa oblikovanja moderne narodne (državlanske) družbe. Obenem poskuša dognati vzajemne povezave med zgodovinsko (faza znanstvenega zanimanja, narodne agitacije in množičnosti) in literarnovedno delitvijo češkega narodnega preroda v povezavi z literarnimi smermi (klasicistično, predromantično, romantično in realistično obdobje). Študija vpeljuje zahtevo po interdisciplinarni in primerjalni literarni zgodovini, ki bi bila v skladu z »ingresivno« konceptijo literarne: z »vozliščnimi« točkami – »prostorskimi metaforami« (v našem primeru leto 1848) prikazati srednjeevropski narodni prerod kot enovito celoto s številnimi prekinitvami, odcepitvami, prelomi in izostanki.

Ključne besede: češki narodni prerod, literarna zgodovina, romantika, realizem, Srednja Evropa

The article deals with the definition and periodization of the national revival as a complex process of forming a modern national society. It also aims to discern connections between the periodization from the points of view of history on the one hand and literary criticism on the other. The former involves phases of scholarly inquiry, national activism, and populism, while the latter divides the Czech National Revival into periods according to literary movements. The article calls for interdisciplinary and comparative literary history that would be in agreement with the "ingressive" concept of literary history. Its goal would be to provide an accurate representation of the Central European National Revival as a whole, punctuated by numerous interruptions, digressions, breaks, and lacunae.

Keywords: Czech national revival, literary history, Romanticism, Realism, Central Europe

Narodni prerod, nanašajoč se na češko ali slovensko oz. srednjeevropsko situacijo, lahko upravičeno razumemo kot osrednje obdobje katere koli novejšje zgodovine, na začetku katerega nekaj intelektualcev razglša svoje »domoljubne« težnje in na koncu katerega stoji skupnost v obliki moderne (državlanske) družbe, tj. konstituiran narod z vsemi bistvenimi atributi, vključno z lastno kulturo in tudi književnostjo. Pot od začetne točke »prebujenja« do stanja nedvornega obstoja naroda že stoletja vznemirja raziskovalce najrazličnejših strok, ki razpravljajo o tem, ali je bil ta proces rezultat genialnih dejavnosti peščice posameznikov, nekakšen »čudežni« otrok, čigar zorenja ni bilo mogoče vnaprej napovedati, ali pa gre za mehanični odtis spremembe družbeno-ekonomskega gibanja, ki je z modifikacijami in žanrskim premikom zajel vse plasti narodne skupnosti. Narodni prerod – poenostavljeno povedano – je zapleten proces konstituiranja moderne, socialno-ekonomske družbe, katere osno-

va postaja tretji in nato četrti stan, ki se skupno opredeljujeta kot narod, razumljen v smislu skupnosti enakopravnih državljanov. Transformacija poznofeodalne družbe v meščansko ali če hočemo kapitalistično je v evropskem kontekstu, kot vemo, potekala na dva načina: 1. francoski model državnega naroda, ki se je večinoma uveljavljal v zahodni Evropi, je pomenil kontinuiran prehod iz ene etape v drugo z reformami ali revolucijo: oblikovanje naroda ni njegov »prerod« ali njegovo »prebujenje«, temveč prej rezultat naravnega zgodovinskega procesa, ki ga opredeljuje zlasti nepretrgana tradicija kulture v lastnem »literarnem« jeziku kot rezultat uspešne socialne mobilnosti; 2. tip »majhnega naroda«, kamor spadata t. i. češki in slovenski primer, kjer se proces oblikovanja začneja v primerjavi s prvim tipom z določeno »zamudo«, s faznim zamikom, in to še v kontekstu poznofeodalne družbene strukture. Narod je k svoji državnosti zaradi odsotnosti lastnih elit le usmerjen, sociologi govorijo bolj o narodnem gibanju, ki svoje jezikovne, socialno-kulturne in pozneje politične zahteve postavlja s položaja etnične skupine. Češki zgodovinar M. Hroch razlikuje tri osnovne faze narodnega gibanja: 1. faza znanstvenega zanimanja (A); 2. faza narodne agitacije (B) in 3. faza množičnosti (C), ko se z narodno idejo poistoveti široka plast družbe (HROCH 1999b: 46–47). Toda niti zaključek tega procesa z zadnjo fazo ne pomeni celovitega obstoja naroda, tj. doseglo lastne državnosti v položaju vodilne etnije. Končana je zgolj transformacija etnične skupine v moderni narod v obliki državljanske (kapitalistične) družbe, ki se je dokončno razšla s fevdalno socialno-ekonomsko strukturo.

Če apliciramo to zgodovinsko shemo – ne oziraje se na upravičenost »primordialističnih« (narod je v preteklosti npr. obstajal po »božji volji« in na neki točki izgubil svoje pravice, zato ga je treba »obnoviti«) ali »konstruktivističnih« teorij (narod je treba umetno ustvariti, da bi tudi kot posamezniki lahko bolje branili svoje pravice) – na literarnovedni diskurz, naletimo na številne semantične ali terminološke čeri. Sam pojem »književnost narodnega preroda«, ki ga še danes pogosto uporablja češko zgodovinpisje, ima s tega gledišča zavajajoč pomen, saj termin »prerod« kaže na obnovo nečesa, kar je že nekdaj obstajalo. V resnici »književnost narodnega preroda« resda pomeni »vrnitev« celovitega literarnega življenja (kulture), kot je npr. obstajalo z gledišča avtorjev in uporabnikov v t. i. veleslavinskem obdobju (1570–1620), toda obenem je tudi logično nadaljevanje zgodovinskega razvoja, saj predstavlja začetek novodobnega slovstva, ki že z različno intenzivnostjo odraža probleme moderne časa. Zgodovinarji so pogosto opozarjali, da »literarnovedni« pristop ne more biti ključ za razumevanje zapletenosti družbenih procesov tega obdobja, in to zaradi svoje znanstvene redukcije na literarna besedila oziroma zaradi prenašanja estetskih in strokovnih meril iz sodobnosti v prerodno dobo (HROCH 1999a: 5–6). Tu se lahko strinjamo z ugotovitvijo, da se je razlaga narodnega preroda, kakršna se je kanonizirala v šolski praksi in tudi v širši javnosti, zlila z bojem za jezik in »domoljubno« umetnost, četudi bi analiza sočasnega diskurza bržkone pokazala, da so pravopisni ali pravorečni spori stali na obrobju zanimanja tedanjih ljudi. Kljub temu si literarna zgodovina postavlja drugačne naloge od splošne zgodovine, ne more biti njena pasivna ponazoritev, temveč primerjalni in interpretacijski poskus pojasnjevanja in razumevanja umetniškega procesa tega obdobja v vsej njegovi zapletenosti in protislovnosti, v njegovi žanrski in estetski hibridizaciji ter koeksistenci.

V številnih razmišljanjih o periodizaciji češkega narodnega preroda se začetek procesa oblikovanja modernega naroda postavlja v 70. in 80. leta 18. stoletja, v čas jožefinskih (razsvetljenskih) reform, ko se začenja faza kritičnega znanstvenega zanimanja za narodno preteklost in jezik (faza A), ki jo predstavljajo zlasti prizadevanja Josefa Dobrovskega (VODIČKA 1960: 9). Prvo »klasicistično« obdobje je trajalo približno 1770–1806 in je bilo družbeno zaznamovano z absolutističnimi reformami, nastankom narodnega gibanja in konstituiranjem osnov prerodne književnosti. Nadaljnji zgodovinospisni poskusi so v osnovi izhajali iz upoštevanja štiridelne periodizacijske sheme, v kateri je vsakemu obdobju ustrezala konkretna žanrska in literarnosmerna dominanca. Če je prvo, »klasicistično« obdobje, trajalo približno od 1770 do 1806 (estetski mejnik predstavlja Jungmannov prevod Chateaubriadove *Atale*, ki s češkim jezikom ne dela kot s predmetom nepristranskega »objektivističnega« študija, ampak kot z »nacionalnim«, živim organizmom), je drugo, »predromantično« obdobje, v letih 1806–1830 (leto 1830 ne pomeni samo leta evropskih revolucij, ampak tudi vstop K. H. Máche v književnost) prineslo žanrsko in tematsko diferenciacijo književnosti, thamovski in puchmajerovski model anakreontske poezije prvega obdobja, jezikovno in literarno obrambne dejavnosti pa so dopolnili oblikovanje prerodne ideologije in razvoj moderne poezije, proze in drame, v katerih se odraža intenzivni odnos do človeške družbe. Politično gre za obdobje napoleonovskih vojn in absolutistične reakcije po dunajskem kongresu. Zgodovinsko se tukaj začenja faza množične agitacije (B), v kateri si češki intelektuali kot zavedna narodnostno določena etnična skupina postavijo za cilj razširiti zavest pripadnosti narodu med najširše množice, in sicer ne le z znanstvenimi deli, ampak zlasti z umetniškim ustvarjanjem.

Tretje obdobje (1830–1848) prinaša višek ustvarjanja K. H. Máche in drugih »romantikov«; z določeno poenostavitvijo zaradi intenzivnega razpona estetske norme se običajno označuje kot »romantično«. Leto 1848 sicer politično pripravlja pot bachovskemu absolutizmu, toda družbeno pomeni dokončno uvedbo češčine in ekonomsko osvoboditev človeškega subjekta (ukinitve podložništva), kar ustvarja pogoje za nastop realističnih tendenc, ki so večinoma povezane z demokratičnim programom majevske generacije. To četrto obdobje (1848 – približno 1860) ugaša z majevskim almanahom *Máj* (1858) ali oktobrsko diplomo 1860 kot mejnikoma, ki sproščata literarno in družbeno življenje. Tu dosega vrhunec množična faza narodnega gibanja (C), saj smotrno uveljavljanje osnovnih atributov celovitega naroda več ne more biti zaustavljeno; gibanje je namreč pridobilo značaj zavedne državljanske družbe z jasno določenim političnim programom, nasprotujočim fevdalni skupnosti.

Če iščemo genetske povezave med delitvijo narodnega gibanja in literarnozgodovinsko periodizacijo tega procesa, takoj ugotovimo neenakomerno »prekrivanje« posameznih faz, zlasti v njenih zaključkih: če faza znanstvenega zanimanja (A) spada v »klasicistično« obdobje in faza narodne agitacije (B) korelira s »predromantičnim« obdobjem, nejasnosti nastanejo zlasti pri interpretaciji tretjega in četrtega obdobja. Na njuno ločnico (leto 1848) lahko umestimo fazo množičnosti narodnega gibanja (C), katere realizacija se včasih netočno šteje za konec celotnega narodnega preroda. Ali jim mejnik nastanka češke narodne skupnosti (dokončna uvedba češčine v javni komunikaciji) pomeni leto 1848 v ožjem pomenu besede ali šele oblikovanje prve moderne, evropsko profilirane (majevske) generacije v drugi polovici 50. let? Ali pa

narodni prerod po Z. Nejedlem slabi v 70. in 80. letih 19. stoletja, ko se zaključuje socialno strukturiranje meščanske družbe z njenimi atributi (narodno gledališče, češka univerza, nastanek češkega kapitala in javnih institucij, oblikovanje tretjega in četrtega stanu ipd.) (NEJEDLÝ 1949: 34–35) Popolnoma literarne razlage konec narodnega preroda povezujejo z idejno »izčrpanostjo« in s preseganjem estetske norme češke književnosti, ki je razumljena kot »uradno« slovstvo (F. X. Šalda), teleološko in eksplicitno vključeno v boj za narodno in socialno emancipacijo. Po tem pojmovanju se narodni prerod zaključuje z razglasitvijo *Manifesta češke moderne* in nastopom modernih izmov konec 19. stoletja, ki kritizirajo didaktizem predhodnih umetniških generacij. Vodilna osebnost konca 19. stoletja, poznejši prvi predsednik Češkoslovaške republike T. G. Masaryk, v svojih spisih (*Otázka sociální, Naše nynější krize, Rusko a Evropa* itd.) šteje narodni prerod za uspešno izveden šele z oblikovanjem lastne državnosti leta 1918 (MASARYK 1925: 497–99).

Skupne poteze srednjeevropskega narodnega preroda, kamor vzorčno uvrščamo češke dežele kot tip »majhnega naroda« z nekontinuirano ali manjkajočo državotvorno tradicijo (Slovenija), so zapleteno oblikovanje »lastnega« vodilnega razreda in *obnovitev* ali oblikovanje literarnega jezika skupaj z uvedbo drugih kulturnih oziroma socialno-političnih zahtev. Ne glede na literarnosmerno specifičnost periodizacije v češkem in tudi slovenskem primeru lahko prehod med fazama narodne agitacije (B) in množičnosti (C) vzporejamo z razmahom široko pojmovane romantike, katere osnove pa ne moremo mehanično izpeljati iz »čiste«, »dovršeno« slogovno zamejene zahodnoevropske romantike. Romantika in romantično ustvarjanje, ki nesporno postaja najpomembnejša umetnostna smer, sodelujoča pri oblikovanju moderne, tj. socialno in narodnostno zrele družbe, v obeh primerih oscilira z realističnimi tendencami, pri čemer absorbira tudi predhodne slogovne prvine ugašajočega sentimentalno-razsvetljskega toka. Romantika kot osrednji problem teh narodnih gibanj traja časovno najdlje, obenem pa njene geneze in njene »zamenjave« ali »nadomestitve« z realizmom ni mogoče natančno zamejiti. Postmoderno razumevanje romantike pri tem teži – poenostavljeno povedano – k pojmovanju konstrukta z vrsto stabilnih ali spremenljivih znamenj, ki so povratno uporabljena za modeliranje in zanesljivo korekcijo sočasnega literarnoznanstvenega diskurza. Poudarjena je heterogena in rizomatična struktura romantike, ki temelji na identifikaciji osnovnih področij in procesov, vzetih iz ideologije, filozofije in poetike »romantične« dobe: narava, pot, torzo, lepota, estetika, poezija, folklor, ironija ipd. Projekcija romantike kot »idealnega« konstrukta ima torej lahko dve razlagi: 1. romantika kot časovno zamejena smer, ki napoveduje realizem; ta jo potem tudi zaključuje in pravzaprav »požre«; 2. romantika izpeljana iz teorije »dolge moderne« z romantično predfazo. V drugem primeru romantika nastopa zgolj kot »uvod« ali »znamenje«, ki spodbudi preobrat od skupnosti k problematiki posameznika, kot dolgotrajni proces, ki predpostavlja zrahljanje prisposodob ipd.

Glede na to, da se romantika tako v češkem kot v slovenskem narodnem prerodu pojavlja relativno pozno in njeni izrazi v primerjavi z zahodnoevropskimi književnostmi niso jasno razviti (romantične prvine se pojavljajo šele pred ali skupaj s prvim valom meščanskih revolucij okrog leta 1830), so bile v linearnem razumevanju zgodovinske kavzalnosti romantične tendence po letu 1848 ovrednotene kot neak-

tualne, kot uničenje nosilne romantične zapuščine, ki je v drugi polovici 19. stoletja oteževalo pot do realističnega videnja sveta in njegovih neskladij (Novák 1936–1939: 411). Prav tako niti moderno literarno zgodovinopisje, ki je v češki kontekst prišlo z uveljavitvijo bidermajerja, ni dognalo zapletenosti tega problema v celoti, v kolikor ga razume kot avtonomno literarno smer, katere »splošne« značilnosti oblikujejo samostojno fazo v okviru češkega narodnega preroda, pri čemer se pod tem zornim kotom »prepisuje« npr. J. K. Tyl, *Kytice* K. J. Erbna ali *Babica* B. Němcove. Sodobne razprave zavračajo tako ozko pojmovanje bidermajerja v smislu nekakšne tretje faze romantičnega prizadevanja oziroma specifične južnonemške oblike pozne romantike (F. Sengle) kot tudi posploševanje, da bidermajer združuje pod skupno streho celotno vsebino epohe, njene sloge in ideologijo od poznega klasicizma pa vse do napovedi realizma (A. V. Michajlov). Češko različico srednjeevropskega bidermajerja so v medvojnem obdobju poskušali specificirati češki germanisti O. Fischer, V. Jirátko, S. Sáhánek in pozneje tudi drugi literarni zgodovinarji (D. Tureček), ki so z najrazličnejših položajev opozarjali na zakasnelo socialno mobilnost češke meščanske družbe, v kateri je manjkala globlja povezanost s katoliško tradicijo ali absolutna identifikacija z barokom, kot je bilo to npr. v rigorozno katoliški Avstriji. Obrazložitvam različnosti češkega bidermajerja je mogoče s poetološkega gledišča dodati, da se je tipični izraz nostalgичne melanholije na Češkem izražal modificirano z določenim faznim zamikom: v 50. in 60. letih 19. stoletja v oscilaciji poznoromantične tendence z realističnimi prvini. Očitno je, da je bidermajer primer ozke slogovne tendence, ki je soobstajala v okviru pluralističnih recepcijskih valov, variantno uresničenih z najrazličnejšo vsebino, ideologijo, poetiko, slogovno in žanrsko variabilnostjo in hibridizacijo, in to zlasti v tistih delih, ki so v prehodnem obdobju odražala napetost med preteklostjo in sedanjostjo, med romantično stilizacijo in zgodnjerealistično tendenco.

Pri poskusih zgodovinske razlage romantike je situacijo oteževalo tudi dejstvo, da sta predhodni smeri (klasicizem in predromantika) vsrkali številne pozitivne lastnosti romantike; vsebovali sta njene posamezne prvine tako, kot so se pozneje v tej smeri oblikovali zametki in pobude, katerih inspiracijski naboj je bil nesporen tudi za razvoj realizma. Pri tipu z nekontinuirano državotvorno tradicijo, torej v čeških razmerah, imamo v mislih zlasti idejo narodne in osebne svobode, ki je bila kot izraz takratne ideologije podvržena umetniškemu izražanju še pred nastopom visoke romantike. Pečat t. i. narodne književnosti so imeli npr. Jungmannovi pesniški prevodi, Poláková *Vznešenost přírody*, Lindova *Záře nad pohanstvem*, Kollárjeva *Slávy dcera*, rokopisni ponaredki in druga dela, ki so nastala v duhu klasicizma in predromantike. Obenem se je v njih odražala tendenca po romantičnem ustvarjanju in to ravno v preoblikovanju značilnosti takratne ideologije kot folklorizma in emocionalno obarvanega historizma. Ta linija, ki je navkljub določeni povezanosti formalnih sredstev s predhodnim razvojem izrazito izkoriščala prispodobo in simbole ljudske poezije ali poudarjala herojsko koncepcijo lastne preteklosti, se je v narodnih književnostih krepila od 30. in 40. let 19. stoletja vzporedno z razmahom evropske romantike. Resnično preživetje in aktualizacija teh tendenc – npr. byronovske romantike – pa se je na Češkem uresničevala šele z majevsko skupino, na katero je idejno vplival pomen leta 1848.

Paradokсно tudi novejša literarna zgodovina v povezavi s tem govori o t. i. uspešnem ali neuspešnem boju z romantično tradicijo, tj. opozarja na diskrepanco med tematsko novostjo in njeno neadekvatno umetnostno realizacijo, na razliko med prikazom pogleda in najrazličnejšimi kompozicijskimi »pomanjkanji« v obliki literarnega dela. Natančneje povedano gre za to, da so avtorji, ki so idejno izšli iz romantike, odkrito in prodorno razumeli realnost, čeprav so bili oblikovno in umetniško povezani pretežno z romantično estetsko normo. Ta trditev velja predvsem za vprašanje oblikovanja novodobne češke proze, zlasti majevske, ki se je »spoprijemala« z romantično tradicijo v pojmovanju oseb, okolja in v oblikovanju pripovedne zasnove. Interferenco romantike z realizmom v češki književnosti lahko prikažemo na naglem razvoju žanra byronske lirsko-epske povesti oz. romana v verzih, povezanega z majevci in njihovimi generacijskimi sodobniki. Sestavki kot Pflęgrov *Pan Vyšinský*, Hálkov *Alfréd*, Nerudova satira *U nás* so bili kljub svoji žanrski razliki pomemben vmesni člen razvojne linije, ki jo je pozneje na področju proze potrdila majevska iniciativa ali Pflęgrov poskus socialnega romana na prelomu 60. in 70. let 19. stoletja. Tradicionalna razlaga teh sestavkov kot neposrednega odmeva na Puškinovega *Onjegina* ali čeških različic bolj znanih evropskih vzorov ni povsem točna: avtorji so prevzeli osnovne poteze, ki tvorijo žanrski specifikum byronovske poetike, prilagodili so njen model, ki je postal splošno inspiracijsko izhodišče. Žanr povesti v verzih oz. romana v verzih je v 50. letih 19. stoletja predstavljal povezovalni vmesni člen med starejšo byronovsko romantično povestjo in prozaičnimi poskusi modernega družbenega romana.

Če velja teza, da so »v književnostih Srednje in Vzhodne Evrope byronovske oblike epike pomagale realističnemu romanu« (NEUPOKOJEVA 1973: 42), je bil byronizem in njegove ustvarjalne metode v češkem okolju znan po posredovanju zgledov iz evropskega konteksta, vključno z Mácho. Byronova dela so bila dostopna večinoma v poljskih in nemških prevodih, neredko tudi v originalih. Pogostnost Byronovih prevodov je narasla ravno v 50. letih 19. stoletja; prvi celotni prevod *Neveste iz Abide* je izšel leta 1854 po zaslugi J. V. Friča. Starejša pozitivistična dela (J. Durdík, J. Vlček, M. Zdziechowski itd.) so opredeljevala Byronov vpliv na češko poezijo (zlasti na Pflęgra) kot nefunkcijsko presaditev žanrskega modela lirsko-epske povesti. V resnici je šlo bolj za zavedno izraženo idejno sorodnost, za spontani izraz umetniškega občudovanja osnovnih potez byronovske poetike, ki zajema tako naravno liriko melanholične žalosti kot revolucionarni titanizem vnetega upora proti vsem vrstam nasilja in zatiranja. »Danes je poseben dan. Do konca sem namreč prebral Byrona«, je že leta 1853 v svoj dnevnik zapisal devetnajstletni Pflęger. »Kako me je prevzel ta močan duh ... njegove pesmi se tako goreče zavzemajo za svobodo ... njegova Lirika me je čezmerno prevzela« (VELEMÍNSKÝ 1901–1902: 256). Pflęgrov vrednotenje Byrona je nehotе opozorilo na izbirni vidik recepcije, tj. na specifično narodno in individualno obliko t. i. byronizma. Medtem ko je bil v anglosaški sferi pesnik razumljen kot avtor na meji med klasicizmom in romantiko in sta bili v njegovem ustvarjanju poudarjeni subjektivna in aristokratska plast, je bil Byron v srednjeevropskih književnostih pod pritiskom domačih razmer pojmovan kot slogovno »čist« romantik, njegovo ustvarjanje je postajalo sinonim pravičnega boja za človeško in narodno svobodo, tj. boj za ideale, ki so bili lastni ravno majevcem. Dejstvo

nespornega vpliva Byronovih del na mlado literarno inteligenco 50. let ne smemo interpretirati enostransko ali nekritično precenjevati. »Nekdaj se je v naših krogih govorilo o Byronu kot o nekem dvomljivem talentu, za katerega je bilo značilno, da je bil razrvan«, je zapisal V. Hálek v Narodnem časopisu 1874. »Tega Byrona je pri nas presegel vsakdo, ki ni bil razrvan« (HÁLEK 1954: 152). Postopno sprijaznjenje z byronizmom na Češkem je obenem pomenilo tudi njegovo preseganje: byronski junaki so bili rešeni oznak vsesplošnosti in umeščeni v konkretno okolje češke realnosti.

Čeprav sta Pflieger in Neruda temeljito poznala dela evropskih romantikov, se je tu pojavljala trdna zavest »romantične« tradicije, modificirane pod vplivom domačih razmer. Literarna zgodovina včasih v povezavi s tem uporablja termin »byronizem brez Byrona« (WOLLMAN 1988: 25–26). Vertikalna bližina avtorjev je izvirala mdr. tudi iz tega, da so lahko neodvisno drug od drugega črpali iz repertoarja slik, motivov in tem, nekakšnih romantičnih vrhov, ki so jih ustvarjale – zlasti v obdobju visoke in pozne romantike – relativno ustaljene paradigme oblikovnih, vsebinskih in kompozicijskih sredstev ter načinov. Žanr romana v verzih je opravljal gnozeološko funkcijo, tj. omogočal je hitrejši prehod od lirike k epiki oziroma je v češki književnosti premoščal razliko med razvitostjo poezije in razvojno nižjo stopnjo proze po letu 1848. Diferenciacijska funkcija tega žanra je omogočala razčlenjen pristop k resničnosti, k umetniškemu ustvarjanju novih življenjskih pogojev zlasti tam, kjer ni bil razvit žanr modernega romana. Tipizacijska funkcija ni omogočala označevanja junakov in okolja s ponazoritvijo vnaprej danih tez, ampak s pomočjo individualnih in narodnih posebnosti. Kompozicijsko združevanje lirskih odlomkov in epskih zgodb je bralcu na zanimiv način posredovalo nraveni in čustveni svet modernega junaka.

Navedeni primer žanra romana v verzih, kot sta ga ustvarila npr. J. Neruda ali G. Pflieger-Moravský, z gledišča oscilacije romantike in realistične tendence izkazuje, da ni šlo za vrednostno nefunkcionalni, slogovno oslavljen in estetsko nerazvit pojav. Obenem ponazarja žanrsko specifičnost zgodovine narodne književnosti, pri kateri so tradicionalni »izolacionistični« pristopi omejevali širši primerjalni in predvsem interdisciplinarni kontekst in s tem tudi utemeljili nujnost kritične vrnitve k ustaljenim interpretacijskim in periodizacijskim stereotipom narodnega preroda, kot je npr. vprašanje vrednotenja t. i. pozne romantike v 50. in 60. letih 19. stoletja. Metodološka korekcija tradicionalne predstave o srednjeevropski romantiki kot o enoviti in homogeni smeri vodi k upoštevanju intenzivnejše variantnosti v razmerah, v katerih se ne da izločiti prvine državotvornosti pri oblikovanju socialno zrele moderne (narodne) družbe. S tem je povezano tudi »prevrednotenje« poznoromantičnih tendenc v umetnosti, ki so s svojo »zapoznelostjo« implicirale negativno žanrsko, idejno in zlasti estetsko interpretacijo npr. na področju žanra romantične pesnitve ali socialnega romana, ki sta se v srednjeevropskih književnostih pojavila že na polovici 19. stoletja. Pogled na srednjeevropski narodni prerod kot na zgodovino »enovite enote z veliko prekinitvami, odcepitvami, prelomi, izostanki, osnovanimi na izobraženskih smereh, ki se izmenjujejo in so razumljene brez vrednostnih kategorij« (BOJČAR 2010: 10–11) ustvarja predstavo tega zapletenega procesa kot prepletene mreže vrste »mikrosgodb« v okviru posameznega kontekstualnega okvira, za katerega lahko štejemo oblikovanje t. i. majhnega naroda z nekontinuirano ali manjkajočo državotvorno tradicijo. Dejstvo, da je literarna zgodovina poleg svoje spoznavne in

estetske funkcije prispevala predvsem k »samoodločbi celotnih narodov ... k družbeni konstrukciji realnosti« (NEUBAUER 2007: 345), ne sme biti razumljeno negativno. Posnemanje bolj razvitih kultur in ustvarjalna adaptacija evropskih pobud, čeprav realizirana s časovno »zamudo«, sta se zrcalili v zavestnem prizadevanju za razvojno avtonomnost, eksplicitno izraženo kot razvoj narodne zavesti. J. Neubauer, eden od izdajateljev monumentalnega štiridelnega pregleda *History of the Literary Cultures of East-Central Europe: Junctures and Disjunctures in the 19th and 20th Centuries I-IV* (2004–2010), govori o t. i. ingresivni literarni zgodovini, ki je nasprotna imanentni narodni zgodovini in zaznava sobivanje lokalnih kultur v okviru širšega areala (NEUBAUER 2008: 195). Očitno je, da lahko vprašanja periodizacije in interpretacije narodnega preroda, v našem primeru leta 1848 kot osrednjega mejnika skupne zgodovinske izkušnje malih srednjeevropskih narodov, postanejo vzorčni primeri za primerjalno in interdisciplinarno analizo skupnih »vozliščnih« točk take oblike literarne zgodovine, ki ne bi bila več obremenjena s tradicionalnimi ideološkimi in zgodovinskimi konotacijami.

Iz češčine v slovenščino prevedla Tanja Mirtič.

VIRI IN LITERATURA

- Endre BOJTÁR, 2010: »*Vysnívali sme si vlast' a národ...*« *Osvietenstvo a romantizmus v stredo – a východoeurópskych literatúrach*. Bratislava: Ústav svetovej literatúry SAV.
- Adam BŽOCH (ur.), 2011: Prepisovania romantizmu. *World Literature Studies* 3/20. 1–104.
- Darko DOLINAR, Marko JUVAN (ur.), 2006. *Writing literary history: Selected perspectives from central Europe*. Frankfurt ob Majni: P. Lang.
- Dionýz ĎURIŠIN, 1973: Problémy porovnávací syntézy literárneho romantizmu (Metodické zásady a pracovný postup). *Československé přednášky pro VII. Mezinárodní sjezd slavistů ve Varšavě. Literatura – folklór – historie*. Praga: Academia. 17–26.
- Otokar FISCHER, 1937: *Slovo a svět*. Praga: Fr. Borový.
- Vítězslav HÁLEK, 1954: *O umění*. Praga: Československý spisovatel.
- Zdeněk HRBATA, 1999: *Romantismus a Čechy*. Jinočany: H&H.
- Zdeněk HRBATA, Martina PROCHÁZKA (ur.), 1993: *Český romantismus v evropském kontextu*. Praga: Mlejnek.
- , 2005. *Romantismus a romantismy. Pojmy, proudy, kontexty*. Praga: Karolinum.
- Martin HRDINA, 2009: Konstituce literárněhistorického pojmu romantismu. *Česká literatura* 57/3. 319–45.
- Břetislava HORYNA, 2005: *Dějiny rané romantiky. Fichte, Schlegel, Novalis*. Praga: Vyšehrad.

- Miroslav HROCH, 1999a: *Na prahu národní existence. Touha a skutečnost*. Praga: Mladá fronta.
- , 2009: *Národy nejsou dílem náhody. Příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů*. Praga: Slon.
- , 1999b: *V národním zájmu*. Praga: Lidové noviny.
- Halina JANASZEK-IVANIČKOVÁ (ur.), 2007: *The horizons of contemporary Slavic comparative literature Studies*. Varšava: Dom Wydawniczy Elipsa.
- Jan JAKUBEC, 1934: *Dějiny literatury české II. Od osvícenství po družinu Máje*. Praga: J. Laichter.
- Jan JAKUBEC, Arne NOVÁK, 1913: *Geschichte der českischen Literatur*. Leipzig: Amelang.
- Vojtěch JIRÁT, 1978: Úloha biedermeieru v českém národním obrození. *Portréty a studie*. Praga: Odeon. 548–51.
- Pavol KOPRDA (ur.), 2009: *Teória medziliterárnosti 20. storočia I. Medziliterárny proces VI*. Nitra: Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa.
- (ur.), 2010: *Teórie medziliterárnosti 20. storočia II. Medziliterárny proces VII*. Nitra: Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa.
- Vladimír MACURA, 1995: *Znamení zrodu*. Praga: Československý spisovatel.
- Tomáš G. MASARYK, 1948: *Česká otázka: Snahy a tužby národního obrození*. 6. vyd. Praga: Čin.
- , 1925: *Světová revoluc: Za války a ve válce. 1914–1918*. Praga: Orbis – Čin.
- A. V. MICHAJLOV, 1989: Problemy analiza perechoda k realizmu v literature XIX veka. *Metodologija analiza literaturnogo processa*. Ur. J. Borisovič Borev. Moskva: Nauka. 31–94.
- Zdeněk NEJEDLÝ, 1949: *T. G. Masaryk. Kniha první: Masarykovo mládí (1850-1876)*. 2. vyd. Praga: Orbis.
- John NEUBAUER, 2007: *History of the literary cultures of East-Central Europe: Junctions and disjunctions in the 19th and 20th centuries. Volume III*. Ur. M. Cornis-Pope, J. Neubauer. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- , 2008: Kaj so ingresivne literarne zgodovine in zakaj jih potrebujemo. *Primerjalna književnost v 20. stoletju in Anton Ocvirk*. Ur. D. Dolinar, M. Juvan. Ljubljana: Založba ZRC SAZU. 195–204.
- Irina G. NEUPOKOJEVA, 1973: Obščie čerty jevrolejskogo romantizma i sveobrazie jego nacional'nyh putej. *Jevrolejskij romantizm. Az európai romantika*. Ur. I. G. Neupokojeva in I. Sőtér. Moskva: Nauka.
- Jan V. NOVÁK, Arne NOVÁK, 1936–1939: *Přehledné dějiny literatury české od nejstarších dob až po naše dny*. 4. vyd. Olomouc: R. Promberger.

- Miloš POHORSKÝ, 1978: Český romantismus v evropském kontextu. *Česká literatura* 26/1. 1–9.
- Ivo POSPÍŠIL, 2006: Romantismus slovanský, evropský a světový: šíře a hloubka. *Slovanský romantismus v evropských súvislostiach*. Banská Bystrica: Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela. 8–21.
- Milan ŘEPA (ur.), 2008: *19. století v nás. Modely, instituce a reprezentace, které přetrvaly*. Praha: Nakladatelství Historického ústavu AV ČR.
- Stanislav SAHÁNEK, 1938: *Literární biedermeier v německém písemnictví*. Bratislava: Filozofická fakulta University Komenského.
- Friedrich SENGLE, 1971–1980: *Biedermeierzeit. Deutsche Literatur im Spannungsfeld zwischen Restauration und Revolution 1815–1848*. Stuttgart: J. B. Metzler.
- Lászlo SZIKLAY, 1973: La conception romantique de l'Europe Centrale et Orientale. *Studia Slavica Hungarica* 19/1–3. 279–87.
- František X. ŠALDA, 1935–1936: O smyslu literárních dějin českých. *Šaldův Zápisník* 8/7–8. 203–214. 8/9–10. 281–314.
- Vladimír ŠTĚPANĚK, 1984: *Karel Hynek Mácha*. Praha: Melantrich.
- , 1988: *Z dějin obrozenské literatury*. Praha: Československý spisovatel.
- Dalibor TUREČEK, 1993: Biedermeier a české národní obrození. *Estetika* 30/1. 15–24.
- , 2005: Romantismus a(nebo)kontra biedermeier? *Slovenská literatúra* 52/4–5. 243–51.
- Karel VELEMÍNSKÝ, 1902: Z rukopisné pozůstalosti G. Pflagra-Moravského – Nástinové z mého života. *Obzor literární a umělecký* 4/17. 255–57.
- Felix VODÍČKA (ur.), 1960: *Dějiny české literatury II. Literatura národního obrození*. Praha: Nakladatelství ČSAV.
- Slavomír WOLLMAN, 1974: Srovnávací pojetí romantismu na VII. mezinárodním sjezdu slavistů. *Slavia* 43/2. 182–88.
- Peter ZAJAC, 2006: Konštrukty romantizmu v českej a slovenskej literatúre. *Hľadání literárních dějin v diskusi*. Ur. J. Wiendl. Praha – Litomyšl: Paseka. 90–106.
- Miloš ZELENKA, 1992: Několik poznámek k interferenci romantismu s realismem v české literatuře 50. let 19. století (Neruda a Pflöger). *Jan Neruda 1991: Studie, referáty, diskusní příspěvky*. Ur. V. Křivánek. Praha: Univerzita Karlova. 38–51.
- , 2011: The Genre Structure and Dream Motifs in Gustav Pflöger-Moravský's Verse-Novel Pan Vyšinský. *Revue des études slaves* 92/3. 399–412.
- Miloš ZELENKA, Zuzana VARGOVÁ (ur.) 2011: *Literárny romantizmus*. Nitra: Fakulta stredoeurópskych štúdií Univerzity Konštantína Filozofa.

SUMMARY

The paper aims to provide a workable definition and periodization of the National Revival as a complex process of forming a modern national society. It also aims to discern connections between the periodization from the points of view of history on the one hand and literary criticism on the other. The former involves phases of scholarly inquiry, national activism, and populism, while the latter divides the Czech National Revival into periods according to literary movements, i.e., Classicism, Preromanticism, Romanticism, and Realism. A crucial influence on building a modern society and on the artistic reflection of its problems is attributed to Romanticism, which was in the Czech context—in a small nation with broken political and cultural traditions—delayed and it practiced genre modification. An example of this was verse romance, which in Central Europe performed the function of modern novel, which consequently did not appear on the local literary scene until Realism took root late in the 19th century. The study also explores the fluctuation between Romanticism and realistic inclinations during the 1850s and 1860s, which influenced the origin and creations of the „*Máj* generation”. Regarded as a trivial genre of poor aesthetic value by local historiographers, this vacillation was not an uncommon occurrence until modern movements gained strength in the late 1900s. Finally, the article formulates a proposal for interdisciplinary and comparative literary history that would be in agreement with the “ingressive” concept of literary history (M. C. Pope and J. Neubauer). With the help of “crucial” links—“space metaphors” (in this case employing the year 1848), it would provide an accurate representation of the Central European National Revival as a whole, punctuated by numerous interruptions, digressions, breaks, and lacunae.

